

ASPECTE ALE TERMINOLOGIEI MEDICALE ROMÂNEȘTI DE DUPĂ 1990 (CU SPECIALĂ REFERIRE LA INFLUENȚA ENGLEZĂ)

- REZUMAT -

IULIA CRISTINA FRÎNCULESCU

Lucrarea de față, cu titlul „*Aspecte ale terminologiei medicale românești de după 1990 (cu specială referire la influența engleză)*”, urmărește, în principal, influența limbii engleze asupra limbii române din domeniul medical, la nivel lexico-semantic, în perioada de după 1990. Sunt vizate atât aspectele pozitive ale contactului lingvistic (spre exemplu, crearea termenilor noi), cât și efectele negative (aparitia unor ambiguități, improprietăți sau chiar erori), acestea din urmă fiind rezultatul proceselor de interferență dintre engleză și română. Este, de asemenea, vizată și traducerea specializată, atât prin traducerile de lucrări medicale pe care le-am folosit în analiză, cât și prin traducerile proprii de termeni, sintagme și texte medicale, propuse pe parcursul lucrării.

Terminologia medicală, obiectul de studiu al lucrării de față, are o relativă unitate de conținut și reprezintă un domeniu special de cercetare terminologică, deoarece medicina se caracterizează printr-o permanentă înnoire a conceptelor, care antrenează și o reînnoire continuă a termenilor specializați. Perioada pe care am urmărit-o în special, de după 1990, perioadă în care influența engleză a devenit deosebit de puternică, reprezintă un moment din evoluția acestei terminologii științifice românești la fel de important ca și alte perioade de timp, evocate succint în introducerea lucrării.

În cadrul terminologiei medicale, trebuie făcută distincția între terminologia cultă, obiectul cercetării noastre, și terminologia populară, neinclusă în analiză, dicotomie lexico-stilistică deosebit de pertinentă și importantă, pe care ținem să o precizăm încă de la început.

Deoarece apariția unor noțiuni noi precede denumirea lor, am încercat să urmărim modul în care terminologia medicală românească de după 1990 încearcă să rezolve rămânerea în urmă a formelor lexicale. Ne-a preocupat „coliziunea” termenilor vechi cu cei noi (mulți de proveniență anglo-saxonă), situația unor termeni polisemantici, deci cu sensuri diferite, ca și procesul prin care s-au impus unii termeni. Am surprins, în decursul studiului,

orientarea limbii române către alte limbi europene (în special engleza, dar și franceza) și în domeniul medical.

Ne-am axat în principal pe relațiile semantice, atât externe, dezvoltate între termeni medicali diferiți: sinonimie, antonimie, omonimie, hiponimie, cât și interne, cum sunt diferitele semnificații ale unităților lingvistice: monosemie și polisemie, sensuri proprii și figurate. Ne-au preocupat în primul rând relațiile semantice dintre termenii românești influențați sau chiar preluați din engleză și termenul englez implicat.

Abordarea noastră semantică a fost, în limita posibilităților, atât paradigmatică, cât și sintagmatică, sincronică și diacronică. Se știe că analiza sincronică și cea diacronică sunt complementare, între ele stabilindu-se o relație dialectică.

Privirea diacronică asupra unităților lexicale analizate ne-a ajutat atât să explicăm modificările de sens, petrecute în timp, specializarea sau supraspecializarea cuvintelor (în cazul lexemelor comune, majoritare în lucrare, devenite termeni medicali), nașterea termenilor medicali, cât și să demonstrăm, în mod obiectiv și cu metode lingvistice, apariția unor confuzii, ambiguități și improprietăți în terminologia medicală românească, determinate în special de influența engleză. Analiza etimologică a relevat, pe lângă sursa aparent directă, engleza, alte influențe lingvistice, mai precis filierele termenilor, adevărate filtre lexico-semantice și veritabili mediatori socio-culturali.

Aduși în contemporaneitate (prin *contemporaneitate* înțelegem sfârșitul secolului al XX-lea, începutul secolului al XXI-lea), termenii au fost supuși unei analize sincronice, monolingve (limba română) și/sau bilingve (română/engleză), ținând seama de contextul lingvistic, în sens larg, important pentru explicarea funcționării termenilor, pentru adaptarea corectă sau greșită la limbajul medical românesc, dar și pentru dezambiguizarea lor. Am făcut, la finalul studiului fiecărei unități lexico-semantice, propuneri terminologice pentru evitarea ambiguităților și corectarea greșelilor.

Considerăm că limba română are și astăzi, așa cum avea la începutul constituirii terminologiilor științifice, posibilitatea de a exprima cu claritate și precizie orice noțiune științifică. Drumul pe care trebuie să îl parcurgă nu este ușor, în special în cadrul terminologiei medicale, și implică o mai mare responsabilitate.

Materialul lexical pe care se întemeiază cercetarea de față este excerptat dintr-un număr de 125 de scrieri medicale (deci ne referim cu precădere la discursul medical scris), tratate de medicină, dicționare, reviste, fie traduceri sau creații științifice originale, în variantă publicată sau preluate din resurse electronice. Lucrările medicale folosite sunt în special din perioada de după 1990, dar și mai vechi, pentru o perspectivă mai amplă asupra evoluției terminologiei specifice medicinei.

Lucrarea este structurată pe cinci capitole, care ilustrează diferite aspecte ale terminologiei medicale românești: capitolul întâi trece în revistă aspectele generale și teoretice legate de limbajul medical, capitolul al doilea analizează exemple de împrumuturi lexicale neologice din limba engleză, capitolul al treilea studiază „prieteni falși” din terminologia medicală românească actuală, capitolul al patrulea urmărește drumurile sinuoase ale formării termenilor tehnici medicali, iar capitolul al cincilea oferă un model de dezambiguizare terminologică.

I. Noțiuni introductive

Am trecut în revistă aspectele generale ale limbajului medical, văzut ca formă particulară de limbaj specializat, codul comun vorbitorilor din comunitatea științifico-profesională medicală, care asigură comunicarea și transferul informațiilor într-unul dintre cele mai competitive domenii internaționale de cercetare și practică. Pentru a analiza limbajul medicinei, am pornit de la limba generală. Dicotomia dintre limba generală, prezentând o anumită unitate, și vocabularele specializate, din care face parte și sub-lexicul medical nu este, însă, o opoziție rigidă, ci, dimpotrivă, permite o mișcare permanentă a unităților lexicale dintr-un compartiment în altul, prin terminologizare și determinologizare.

Au fost abordate, de asemenea, problemele generale legate de terminologii.

După ce am punctat evoluția diacronică a terminologiei medicale internaționale, urmărind succesiunea diferitelor *lingua franca* ale comunicării, orale și scrise, din acest domeniu științific, ne-am axat pe studiul terminologiei medicale românești văzută în diacronie și sincronie, cu accent pe îmbogățirea limbii.

Terminologia medicală românească, purtând amprenta unor influențe cultural-lingvistice numeroase: greco-latine, italiene, ruse și, timp de mai bine de un secol, franceze, este dominată, în prezent, de influența limbii engleze. De la sfârșitul secolului al XX-lea, când limba franceză a fost înlocuită din poziția de limbă internațională a științei și tehnicii, și până în prezent, limba engleză (britanică și americană) a dominat evoluția terminologiei medicale românești, devenind noua *lingua franca* a comunicării medicale scrise, dar și a manifestărilor științifice internaționale și a conferințelor naționale. Din anii 1990, ofensiva limbii engleze asupra românei medicale a început să se manifeste din ce în ce mai puternic, nefiind limitată doar la împrumuturile lexicale, ci cuprinzând împrumuturi semantice și calcuri lingvistice de diferite tipuri (lexicale, gramaticale, frazeologice). Engleza s-a insinuat, progresiv, chiar și în conversațiile informale ale medicilor români.

„Importul” terminologic din engleză, un fenomen viu, în curs de desfășurare, medicina fiind o știință supusă permanent schimbării, ridică, în limba română, ca și în alte

limbi, probleme de integrare lingvistică, la diferite nivele - în registrul formal, al limbajului de specialitate, folosit în tratate medicale, articole și comunicări științifice, traduceri sau manuale, unde eforturile terminologice sunt în general mai mari, în jargonul specialiștilor, mai puțin supravegheat, în care amestecul lingvistic e mai puternic, iar ambiguitățile, improprietățile și erorile sunt mai frecvente, și în limbajul de popularizare.

Însă spre deosebire de atenția întemeietorilor terminologiei medicale românești pentru cultivarea acesteia, dar și a continuatorilor lor, din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, care supravegheau traducerea din alte limbi și adaptau fonetico-fonologic și morfo-sintactic împrumuturile, terminologia medicală românească actuală (de după 1990, perioada pe care o analizăm), scutită de privirea atentă și critică a lingviștilor și într-un efort permanent de a ține pasul cu limba engleză, are un caracter din ce în ce mai puțin supravegheat, neomogen, iar discursul medical, scris sau oral, transpune de multe ori mecanic/*ad litteram* texte englezești, ceea ce reflectă o comoditate regretabilă din partea utilizatorilor săi și lipsa raportării conștiente a acestora la limba națională.

Din păcate, deși receptivitatea lingviștilor și a locutorilor obișnuiți pentru alte limbi specializate aflate sub influența englezei este mare, limbajul specializat medical, având o circulație limitată, chiar ezoteric, folosit doar de inițiați, nu stârnește reacții publice la fel de puternice în țara noastră. Am încercat să arătăm că materialul lingvistic pe care ni-l pune la dispoziție medicina românească actuală este cel puțin unul interesant, iar un studiu lingvistic poate să îl analizeze, să îl completeze și să îl corecteze, urmărind nu numai utilitatea practică, așa cum o face literatura medicală, ci mai ales acuratețea lingvistică. Considerăm că terminologia medicală, dar și limbajul medical în ansamblu, merită o atenție mult mai mare și o viziune unificatoare și în perioada contemporană, așa cum a avut pentru perioada de început, de constituire.

În ceea ce privește influențele și interferențele lingvistice din terminologia medicală românească, am trecut în revistă aspectele teoretice legate de aceste concepte. Au fost discutate conceptele de contact lingvistic și bilingvism, iar în finalul primului capitol am abordat problema neologismelor și a împrumuturilor (lexicale) în terminologia medicală românească, privind mai ales problema actuală a pătrunderii anglicismelor, și problema traducerilor specializate medicale.

II. Împrumuturi lexicale neologice din limba engleză

Termenii analizați în al doilea capitol al lucrării prezintă situații diferite ale împrumutului lexical neologic. Primul termen discutat, *prick test* („test prin înțepare epidermică”), aparținând limbii engleze medicale din domeniul alergologiei, împrumutat ca

atare din limba engleză, prezintă mai mulți factori de ambiguitate terminologică și noțională, pe care i-am clarificat în analiză și care repun în discuție ansamblul denumirilor românești ale testelor cutanate.

Al doilea termen medical studiat este *tril*, cu sensul „perceperea, prin palpare, a unor vibrații de natură cardiovasculară, de regulă sufluri”, format prin adaptare fonetică, ortografică și morfologică a cuvântului englezesc *thrill* („fior, tremur nervos/emoție puternică/tresărire/*med.* palpitație ușoară/senzație, emoție, caracter palpitant”). Coliziunea omonimică a anglicismului *tril* cu lexemul uzual din vocabularul românesc, *tril*, „ornament muzical; ciripit”, pătruns prin filieră italiană (< it. *trillo*), poate fi periculoasă sub raport semantic.

Clasificarea aproape curentă a anglicismelor lexicale în împrumuturi necesare și inutile sau de „lux” poate fi subiectivă și riscantă în același timp, necesitatea variind în funcție atât de individ, cât și de perioadă. Pot fi considerate, însă, inutile anglicismele care apar ca dublete (variante sinonimice) ale unor termeni mai vechi, adaptați ortografic, fonetic, semantic și morfologic la limba română. Termenul *tril* este un dublet recent al unui termen deja existent și funcțional în limbajul medical, cuvântul *freamăt*. Chiar dacă neologismul *tril* nu trebuie considerat ca o eroare, el reprezintă o sursă de ambiguități terminologice și noționale.

În finalul capitolului al doilea, ne-am oprit asupra unui lexem polisemantic, care transgresează cu ușurință granița dintre limba comună și limbajele specializate, numit de aceea de o publicație canadiană recentă „termen cameleon”: termenul *pattern*.

Deși termenul este înregistrat în majoritatea dicționarelor ca anglicism, am arătat că lexemul nu are originea în limba engleză și a făcut călătorii lungi către țărâmurile diferite. Limbajul medical românesc are față de acest termen o atitudine dicotomică: pe de o parte, îl folosește ca atare, în virtutea polisemiei sale, evitând astfel dificultățile legate de traducere, *pattern* fiind uneori greu de tradus chiar printr-o frază, iar pe de altă parte, încearcă să îi găsească echivalenți autohtoni, deoarece înțelesurile și utilizările termenului împrumutat *pattern* sunt mai limitate decât ale cuvântului-sursă englez *pattern*.

Am încercat o dezambiguizare a termenului *pattern* în limbajul medical românesc, prin echivalenții românești propuși, potriviți vocabulelor specialităților medicale diferite în care acest cuvânt este folosit: *afectare, aspect, caracter, curbă, deprindere, desen, distribuție, model, profil, șablon, tablou, tip, traseu* și alții. Din perspectiva traducerii medicale, *pattern* trebuie privit ca un cuvânt de luat în seamă, iar efortul traductologic ca unul necesar, deoarece în limbajul medical orice nuanță semantică este importantă și nicio confuzie nu este permisă, putând avea efecte nedorite asupra pacienților.

III. Falșii prieteni (*false friends*)

Una dintre posibilele manifestări ale interferenței lingvistice o reprezintă „prieteni falși”. Asemănările între semnificații anumitor termeni din engleză și română pot determina tendințe de extindere a sferei echivalențelor, prin stabilirea unor corespondențe semantice greșite între aceste unități. Transferul de sensuri între „prieteni falși”, cuvinte asemănătoare ca formă în engleză și română, dar cu sensuri diferite, uneori opuse, este unul negativ, care generează obscuritate lingvistică, opusul preciziei semantice și a clarității conceptuale, pe care le vizează limbajul medical. Am supus investigației lingvistice două exemple de capcane semantice de acest fel: termenul englezesc *injury* („rană/leziune”) și termenul românesc *injurie*, termenul englezesc *drug* („drog/stupefiant”, „medicament”) și termenul românesc *drog* (folosit cu sensul de medicament).

Lexemul *injurie*, „prietenuț fals” al termenului englezesc *injury*, a intrat abuziv în limbajul medical românesc, printr-un transfer negativ de sensuri. Folosirea sa nu este, însă, accidentală și izolată, dimpotrivă, termenul a fost deja preluat de mulți specialiști și este utilizat sistematic în texte medicale care actualizează tipuri diferite de discurs; *injurie* apare atât în literatura scrisă, în tratatele și revistele medicale, cât și în discursul oral al congreselor, în sintagme ca: *injurie miocardică*, *injurie hepatică*, *injurie renală*, *injurie celulară*, *injurie cardiacă* etc.

Prezența cuvântului *injurie* în lexicul medical este, pe de o parte, rezultatul traducerilor literale, o sursă sigură de erori, traduceri realizate sub presiunea noii terminologii supraspecializate, difuzate pe calea limbii engleze. O altă explicație a folosirii termenului *injurie* în vocabularul medical poate fi dorința de a schimba și „a moderniza” limbajul, prin folosirea unităților lingvistice de origine englezească. Aceste unități lingvistice sunt preluate apoi mecanic de specialiștii în domeniu, transformându-se în automatisme lingvistice. Comoditatea în procesul traducerii este, însă, periculoasă și trebuie combătută.

Este imperios recomandabilă folosirea termenului încetățenit în terminologia medicală de mai bine de 50 de ani: *leziune* (cuvânt împrumutat din franceză).

Pledăm pentru întoarcerea la prudența lexicală care făcea ca, acum mai bine de 50 de ani, un concept englezesc să poarte în română o denumire de influență franceză (*leziune renală*).

Injurie este un barbarism la care trebuie renunțat în favoarea corespondenților corecți, care există în terminologia medicală românească.

Sub influența terminologiei engleze, cuvântul *drog*, cel de-al doilea termen analizat în acest capitol, este folosit, din ce în ce mai des, în limbajul medical, ca sinonim al

termenului *medicament*. *Drog* preia astfel unul dintre sensurile termenului englezesc asemănător formal, *drug*. Pericolul acestui calc semantic constă în faptul că *drogul* are, spre deosebire de *medicament*, și un sens clar negativ, el este o substanță care produce o stare de dependență fizică și/sau psihică și care poate genera o toxicomanie, un „stupefiant”, iar apropierea semantică dintre termenii *drog* și *medicament* creează confuzii, atât în discursul medical, cât și în rândul locutorilor obișnuiți. Dacă în limba comună, confuzia între termenul englezesc *library* și cel românesc *librărie* (echivalentul corect fiind *biblioteca*) nu are consecințe serioase, recomandarea unui tratat medical de a se administra *droguri* (în loc de *medicamente*) pentru a combate hipertensiunea arterială este cel puțin supărătoare pentru medici și gravă pentru pacienții care doresc să se informeze.

În plus, adăugarea sensului suplimentar de „medicament” lexemului în discuție, după modelul englez, nu este necesară, deoarece limba română are termeni distincți pentru fiecare dintre cele două noțiuni. Variația/varietatea limbajului nu este un deziderat în limbajul medical, ci dimpotrivă, sinonimia trebuie redusă, ea nefiind agreată în limbajele specializate, deoarece îngreunează comunicarea și este contrară principiilor de bază în terminologie, respectiv absența ambiguității și transparența.

În concluzie, în contextul în care cuvântul *drog* este întrebuințat, în ultima perioadă, aproape exclusiv, în comunicarea uzuală și în mediile de informare (televiziune, Internet etc.), cu înțelesul de „stupefiant”, utilizarea sa cu sensul de „medicament” în limbajul medical, ai cărui termeni ar trebui să se caracterizeze prin univocitate și non-ambiguitate, este nerecomandată, mai mult, ea trebuie corectată, deoarece poate fi decisivă în raport cu realitatea pe care enunțurile în care lexemul apare o descriu.

IV. Drumurile sinuoase ale formării termenilor tehnici medicali

Termenii *siderare miocardică* și *hibernare miocardică* sunt utilizați din ce în ce mai frecvent în limbajul medical românesc actual, mai ales cel din domeniul cardiologiei și al chirurgiei cardiovasculare, dar și al medicinei interne, fiind înregistrați în dicționarele de specialitate. Drumurile pe care le-au parcurs termenii (mai întâi în limba engleză, limba de origine, apoi în alte limbi), pentru a pătrunde în limba română, au o importanță deosebită în acest caz, deoarece ele ilustrează procesul nașterii terminologiei medicale. Într-un domeniu cu evoluție rapidă cum este medicina, procedeele prin care se pot crea cuvinte noi reprezintă un aspect care trebuie studiat cu atenție, mai ales că există un conflict temporal fundamental între nevoia de a denumi un concept, atunci când acesta se naște, și standardizarea denumirilor.

Exemplele de față reprezintă utilizări metaforice, iar aspectele legate de sensurile figurate ale termenilor medicali sunt foarte puțin studiate în prezent. „Metafora medicală”, cum am numit-o în lucrarea de față, procedeu particular, complex și interesant de constituire a terminologiei de specialitate, situat la granița dintre terminologie și stilistică, merită o atenție sporită, deoarece criteriile pe care cuvintele sau sintagmele medicale create în acest mod trebuie să le îndeplinească, pentru a se integra și a funcționa cu succes în limba medicinei, sunt la fel de stricte ca și cele aplicate termenilor medicali în general: acuratețe, precizie, non-ambiguitate, concizie, corectitudine semantică.

V. Dezambiguizarea termenilor polisemantici

În engleză, polisemantismul termenului *rate*, care depășește granița unui singur domeniu științific, pare a fi ținut sub control prin anumite combinații restrictive pe axa sintagmatică, specifice fiecărei terminologii. Problemele apar, însă, la contactul între limbi diferite, cum este cel dintre limba engleză și limba română.

De aceea, am propus un model de analiză semantică, pornind de la substantivul englezesc *rate* și de la un corpus de texte medicale englezești în care acesta apare, prin care am identificat, într-o primă etapă, conceptele la care *rate* trimite. Apoi, sintagmele englezești cu termenul *rate*, aparținând fiecărui concept, desprinse din contextele textuale, au fost regrupate pe categorii de semnificați (*frecvență/ritm, rată, viteză*). În final, am dat echivalenții românești ai sintagmelor englezești, pe aceleași categorii de semnificați.

În concluzie, cercetarea de față, situată între termen și text, singulară la momentul actual, pentru că analizează terminologia medicală, puțin sau deloc studiată, mai ales în contemporaneitate, poate și din cauza codului închis caracteristic acestei terminologii, se axează pe următoarele aspecte:

- anglicismele (împrumuturi lexicale sau semantice) din terminologia medicală de după 1990, sub aspectul ambiguităților și erorilor care pot apărea în urma contactului dintre limbi;
- probleme de omonimie, sinonimie, polisemie în terminologia medicală românească, dar și în cea engleză;
- dezambiguizarea discursului medical prin căutarea termenilor specifici, clari, univoci, monosemanțici, capabili să semnifice, într-o manieră distinctă, concepte proprii acestui domeniu particular al științei și tehnicii;
- găsirea echivalențelor în limba română a termenilor alogeni, prin propuneri de termeni corecți în locul anglicismelor utilizate greșit;

- problema „prietenilor falși”, termeni cu forme asemănătoare în engleză și română, dar cu sensuri diferite, uneori chiar divergente;
- analiza corpusului, bazată pe lucrări medicale românești (traduceri și lucrări originale) și pe lucrări medicale englezești;
- problema neologismelor, a creării cuvintelor noi, prin ce procedee, metode se pot crea termeni, cât de departe se poate merge cu neologismele.

În demersul pe care l-am întreprins am folosit drumul clinicianului care, în cazul unei entități patologice dificil de identificat, supune pacientul investigațiilor succesive și etapizate. Studiul de față, sperăm la fel de structurat și de logic cum ar trebuie să fie un studiu medical, este o analiză lexico-semantică a unor termeni „problemă” din limbajul medical. Alternând metalimbajul lingvistic cu cel medical, pentru a evidenția bi-sistemul la care se raportează analiza noastră, putem spune că, pornind de la „investigațiile clinice și paraclinice”, adică exemplele concrete, care ne-au permis construirea modelului abstract pe care am dorit să îl studiem, „am diagnosticat”, deci am făcut analiza terminologiei medicale, prin prisma problemelor care pot apărea, atunci când granițele lingvistice dintre două limbi sunt transgresate.

Găsirea soluțiilor viabile pentru rezolvarea „erorilor de diagnostic” din terminologia medicală și constituirea unui vocabular medical sistematic, precis și standardizat, care să se supună legilor clarității și ale limbajului, fiind totodată în concordanță, până la un punct, cu uzajul, pentru a nu se îndepărta de realitate, sunt probleme care ar trebui să se afle în centrul preocupărilor lingviștilor. Un domeniu în care tehnicile, metodele de diagnosticare și de tratament evoluează atât de rapid, iar tipurile de medicamente devin din ce în ce mai diversificate și mai performante, merită un limbaj pe măsură.